Ματούλα Τομαρά - Σιδέρη

Νεότερη Ελληνική Διασπορά και Λημνιακός Ευεργετισμός

Το ελληνικό παροικιακό φαινόμενο αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο κεφάλαιο της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Η Αιγυπτιώτικη παροικία, με επίκεντρο την Αλεξάνδρεια και το Κάιρο, αναπτύχθηκε και ήκμασε στη διάρκεια του 19ου και του πρώτου τρίτου του 20ου αιώνα στο πλαίσιο της συγκρότησης, άνθισης, παρακμής και κατάρρευσης του αποικιακού συστήματος.

Στη νεότερη Αίγυπτο σαφής και διακριτή παρουσία των Ελλήνων διαπιστώνεται στις αρχές του 19ου αιώνα επί Μωχάμετ Άλη (1768-1849), ο οποίος τήρησε απέναντί τους στάση άκρως ευνοϊκή. Οι Έλληνες πάροικοι μετά την εγκατάστασή τους εκεί οργανώθηκαν σε κοινότητες και μερίμνησαν για την καλή θεσμική και κοινωνική τους λειτουργία. Φρόντισαν να καλύψουν τις εσωτερικές ανάγκες της παροικίας χτίζοντας εκκλησίες και σχολεία, ορφανοτροφεία, νοσοκομεία, βρεφοκομεία και γηροκομεία, με αποτέλεσμα να ανυψωθεί το επίπεδο ζωής της παροικίας, να διακριθεί η ιδιαιτερότητα του πολιτισμικού της χαρακτήρα και να εδραιωθεί το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης στον εκτός του περιορισμένου ελληνικού κράτους παροικιακό χώρο.

Ο ακμαίος κοινοτικός βίος και η ανθηρή οικονομική κατάσταση της παροικιακής ελίτ οδηγεί στην ανάδειξη ενός ιδιαίτερου προτύπου ατομικής λειτουργίας: πρόκειται για τον **ευεργέτη** στην κλίμακα : Δωρητής-Ευεργέτης-Μεγάλος Ευεργέτης-Εθνικός Ευεργέτης.

Η προσωπική διαδρομή του ευεργέτη με όρους ατομικής εποποιίας και ευποιΐας εικονογραφείται από τους κορυφαίους επιχειρηματίες της διασποράς που έδρασαν ευεργετικά πάνω στο τρίπτυχο: ιδιαίτερη πατρίδα-παροικία-εθνικό κέντρο.

Στο φαινόμενο του ευεργετισμού συγκλίνουν τρεις λειτουργίες:

- Η **προσωπική**, που καθιστά τον ευεργέτη «χρηματοφόρο υποκείμενο» έτοιμο να παραχωρήσει προσωπικό πλούτο για κοινωνικούς σκοπούς. Πρόκειται για την επιτέλεση έργων που υπό άλλες συνθήκες θα τα αναλάμβαναν η πολιτεία, η κοινότητα, οι συλλογικότητες.
- Η **κοινωνική**, που διασφαλίζει την αναπαραγωγή των θεσμών προκειμένου να εξασφαλιστεί η κοινωνική ευρυθμία και

- Η **ιστορική**, που καθιστά τον ευεργέτη «οργανικό διανοούμενο», ο οποίος αναλαμβάνει την οργάνωση της κοινωνίας και την ηγεμονία της αστικής τάξης, συμβάλλοντας έτσι στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και του εθνικού κράτους.

Οι τρεις αυτές λειτουργίες ταυτοποιούν το φαινόμενο του ευεργετισμού και το διαφοροποιούν από τη φιλανθρωπία και τον εθελοντισμό.

Ο **φιλάνθρωπος**, ως δυνάμενος, παρέχει οικονομική ή άλλη υλική βοήθεια στον έχοντα οικονομική ανάγκη. Εδώ, έχουμε μία χειρονομία προσφοράς από άνθρωπο σε άνθρωπο, μεμονωμένα και προσωπικά, που παύει να υπάρχει από τη στιγμή που ο φιλάνθρωπος παύει να κάνει τη φιλανθρωπία. Στον ευεργετισμό, αντίθετα, λόγω της μεσολάβησης του θεσμικού στοιχείου, η πρόθεση του ευεργέτη διαιωνίζεται και μετά τον θάνατό του κάνοντάς τον να ξεχωρίζει από την ατομική ενίσχυση του φιλανθρώπου.

Ο **εθελοντισμός** πάλι συνίσταται στη συνεισφορά χρόνου και έργου για κοινό συλλογικό σκοπό και όχι υλικών στοιχείων και χρήματος που συναντάμε στον ευεργετισμό και στη φιλανθρωπία. Πρόκειται για την ετοιμότητα των ανθρώπων να ταυτιστούν με κάποια υπόθεση η οποία, κατά την άποψή τους, αξίζει τον κόπο για *συνεισφορά* χρόνου, έργου και έμψυχου υλικού, οριακά δε ακόμη και σωματικών στοιχείων (π.χ. ο αιμοδότης). Χαρακτηριστικό δείγμα είναι το Τμήμα Λήμνου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και ο Σύνδεσμος Εθελοντών Αιμοδοτών Λήμνου.

Ευεργετισμός, Φιλανθρωπία και Εθελοντισμός έχουν ένα κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο με τρία συστατικά :

α) Το αίσθημα της Κοινότητας βίου

β) Την έμπρακτη μέριμνα για τον άλλον ως χρέος, είτε σε ατομικό είτε σε συλλογικό επίπεδο και

γ) την γενναιοδωρία της χειρονομίας.

Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός αποτέλεσε παραδειγματική πλατφόρμα ευεργετισμού, φιλανθρωπίας και εθελοντισμού. Οι τρείς αυτές έννοιες έχουν κοινό κορμό και αποδίδουν ηθικούς δεσμούς. Ο ίδιος ηθικός δεσμός, δηλαδή η προσφορά στον άλλον, λειτουργεί σε διαφορετική κλίμακα και με διαφορετικά μέσα. Ο ευεργέτης προσφέρει από το περίσσευμά του λειτουργώντας ως χρηματοφόρο υποκείμενο. Ενώ ο εθελοντής προσφέρει χρόνο, κόπο, έργο, ψυχή, ενίοτε δε και κάτι από τη σωματικότητα

της ύπαρξής του (π.χ. αιμοδότης), ή ακόμη και την ίδια τη ζωή του (π.χ. εθελοντής στον πόλεμο). Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ τους συνίσταται στην προσωπική ή στην υλική προσφορά.

Γεώργιος Αβέρωφ. Ο κορυφαίος των πλουσίων ομογενών. Γενναιόδωρος, με πολλά ευεργετήματα, χαρακτηρίσθηκε εθνικός ευεργέτης δίχως να ενεργήσει ποτέ ως εθελοντής.

Απέναντί του ο **Γεώργιος Γούσιος**. Αντιπροσωπεύει το υπόδειγμα εθελοντικής προσφοράς. Τραπεζίτης, εύπορος Αλεξανδρινός, σε ηλικία 23 ετών, το 1866, έχασε το ένα του πόδι πολεμώντας στο πλευρό του Γαριβάλδη. Δώδεκα χρόνια αργότερα, το 1878, στη μάχη του Πλατάνου για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, έχασε το δεξί του μάτι.

Αξίζει να σημειωθεί γι' αυτόν ότι, σε αντιδιαστολή με την εθελοντική του δράση, παρά την οικονομική του ευρωστία, στη διαθήκη του αγνόησε εντελώς τα παροικιακά ιδρύματα. Δηλαδή, αν και μπορούσε, δεν λειτούργησε ως ευεργέτης.

Τέλος, η **Μαρίκα Καζούλλη**. Κόρη του Πρωθυπουργού της Ελλάδος Στέφανου Δραγούμη και σύζυγος του Ρόδιου ευεργέτη Μιχάλη Καζούλλη, ανέπτυξε στην Αιγυπτιωτική παροικία υποδειγματική φιλανθρωπική δραστηριότητα που της προσέδωσε το προσωνύμιο «Μάννα». Αυτή η «Μάννα» του φτωχού και του ανύμπορου κάλυπτε τις ανάγκες των ομογενών της παροικίας με τρόφιμα, φάρμακα και ηθική υποστήριξη σε καθημερινή βάση.

Οι Λήμνιοι της διασποράς και της Αιγύπτου ειδικότερα, κατά τον $19^{ο}$, $20^{ο}$ και $21^{ο}$ αιώνα υπηρέτησαν με συνέπεια τον κοινοτισμό. Αναφέρομαι στον Χαρίλαο Καρβέλλη. Γεννημένος στο Κάιρο από πατέρα Λημνιό δραστηριοποιήθηκε για την παροικία και διετέλεσε πρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας Καΐρου για μία πενταετία (1981-1986). Αναφέρομαι βεβαίως στον Στέφανο Ταμβάκη. Από πατέρα Λημνιό και αυτός υπηρέτησε με συνέπεια για πολλά χρόνια την ομογένεια από τη θέση του Προέδρου της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας. Και στη συνέχεια, ως πρόεδρος του ΣΑΕ (Συμβούλιο Απόδημου Ελληνισμού) υπηρέτησε τον απανταχού ελληνισμό.

Αιγυπτιώτες Λήμνιοι ανέπτυξαν ευεργετική δράση για την ιδιαίτερη πατρίδα τους, για την παροικία και για το εθνικό κέντρο υλοποιώντας και τις τρεις λειτουργίες του ευεργετισμού.

Η παρουσία τους υπήρξε ουσιαστική κυρίως στον τομέα της παιδείας, στην ανοικοδόμηση των ιερών ναών, στη σφαίρα του πολιτισμού και στην υποστήριξη διαφόρων κοινωφελών έργων. Έχουν καταγραφεί περί τους 90 διακριτούς ευεργέτες και δωρητές απ' όλα σχεδόν τα χωριά του νησιού τους οποίους και μελετάμε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο με ομάδα φοιτητών μου, στο πλαίσιο της διδασκαλίας του μαθήματός μου «Διασπορά και Ευεργετισμός».

Με έντονο το αίσθημα της οφειλής στην ιδιαίτερη πατρίδα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του νησιού. Ενίσχυσαν την Λημνιακή Αδελφότητα και στήριξαν έμπρακτα σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες που συνέβαλαν στο να ανυψωθεί το επίπεδο ζωής των συντοπιτών τους.

Το 1865, οι: Θεοφάνης Μοσχούδης, Ιωάννης Αντωνιάδης, Ιωάννης Δημητρίου, Ρήγας Ιωαννίδης, Νικόλαος Τζήρος και Στυλιανός Χριστουδουλίδης πρωτοστάτησαν στη συγκέντρωση χρημάτων για την ανέγερση του Μητροπολιτικού Ναού της Αγίας Τριάδας στη Μύρινα, το καμπαναριό του οποίου χρηματοδότησε ο Παύλος Ψαρώφ.

Άλλοι ίδρυσαν σχολεία στα οποία έδωσαν το όνομά τους. Ενδεικτικά αναφέρομαι στα: «Παρισίδειο» Νηπιαγωγείο, «Παντελίδειο» Παρθεναγωγείο, «Παντελίδειο» Αρρεναγωγείο, «Παπαϊωάννειος» Σχολή, «Δημητριάδειος» Σχολή, «Ευαγγελίδειος» Σχολή, Σχολείο Στράφτη, Σχολείο Τσέλιου – στο Μούδρο, «Χριστοδούλειο» Αρρεναγωγείο, «Φεργαδιώτειο» Παρθεναγωγείο, «Παλαιολογική» Σχολή στο Σαρπί (σημερινή Καλλιθέα) και τόσα άλλα…

Κάποιοι ανέλαβαν την μισθοδοσία των δασκάλων και τον εξοπλισμό των σχολικών κτιρίων με όργανα.

Κάποιοι άλλοι χρηματοδότησαν τη λειτουργία Ιδρυμάτων, «Χριστοδούλειο», «Κυδάδειο», καθώς και βιβλιοθηκών, «Καρατζάδειος» Βιβλιοθήκη.

Άλλοι ενίσχυσαν την ίδρυση ποικίλων κοινοτικών κτιρίων: «Παπουτσίδειο» κτίριο στη Μύρινα, «Διαμανταρίδειο Σχολικό κτίριο» στο Ρουσσοπούλι, «Νέο Σχολικό Κτίριο» στο χωριό Βάρος.

Ο Τριαντάφυλλος Τζηρός χρηματοδότησε την ίδρυση οστεοφυλακίου στη Μύρινα. Ο Γεώργιος Διαμαντίδης ανέλαβε την κατασκευή δημόσιας βρύσης στο Ρουσσοπούλι ενώ η Δέσποινα Βούρου-Δημητριάδου ανέλαβε τη δημιουργία νεκροταφείου στο Κοντοπούλι. Η οικογένεια Γαροφαλίδη δώρισε στο νοσοκομείο του νησιού τον κινηματογράφο «Γαροφαλιδείο».

Άλλοι πάλι ανέλαβαν την προικοδότηση των άπορων κοριτσιών των συντοπιτών τους.

Ανάμεσα στους νεότερους ευεργέτες συμπεριλαμβάνονται οι αδελφοί Νικόλαος και Κομνηνός Χαλαμανδάρης που μεταξύ άλλων ανέλαβαν το δίκτυο ύδρευσης του χωριού τους στο Λιβαδοχώρι. Ο Παντελής Χαλαμανδάρης έχοντας γνωρίσει τον κοινοτισμό στο Σουέζ, τις συνθήκες δηλαδή που διαμόρφωσαν τους ευεργέτες στις παροικίες, έχοντας προσωπική εμπειρία στην Αίγυπτο και στον Καναδά, συμβάλλει και αυτός στην υπόθεση της ελληνικής διασποράς ως πρόεδρος του ελληνοκαναδικού κογκρέσου της Manitoba και ως αναπληρωτής διευθυντής του Κέντρου Ελληνικού Πολιτισμού του Πανεπιστημίου της Manitoba αλλά και από τη θέση του ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Brandon. Όσο για τον αδερφό του Ηλία Χαλαμανδάρη, εκλεκτό μέλος του συνδέσμου Ελλήνων Αιγυπτιωτών, και αυτός δραστηριοποιείται στην Αθήνα για τον εμπλουτισμό της ψηφιακής βιβλιοθήκης νεοελληνικών σπουδών δίνοντας έμφαση στον Αιγυπτιώτη ελληνισμό. Ο Λήμνιος Παντελής Μπούμπουρας από τη διασπορά της Οδησσού, ανέλαβε πρόσφατα (Ιούλιος 2017) την αναβάθμιση του γηπέδου Κοντοπούλου.

Μερικοί από τους Λήμνιους της διασποράς, πέρα από την ιδιαίτερη πατρίδα, ευεργέτησαν ανάλογα και την παροικία της Αιγύπτου. Αναφέρομαι ενδεικτικά στον Εμμανουήλ Κοκκιναρά από το Φυσίνη που ίδρυσε το «Κοκκινάρειο» Παρθεναγωγείο στο χωριό του αλλά και το «Κοκκινάρειο» Σχολείο στην Ιμβραημία, έργο για το οποίο ανακηρύχθηκε Μέγας ευεργέτης της Ελληνικής Κοινότητας Ιμβραημίας. Επίσης ο Παντελής Φαμηλιάδης από τις Σαρδές που ίδρυσε τη «Φαμηλιάδειο» Σχολή Σαρδών (1912) και δεκατρία χρόνια αργότερα τη «Φαμηλιάδειο» Αλεξανδρείας (1925), έργο για το οποίο επίσης τιμήθηκε με τον τίτλο του ευεργέτη από την Ελληνική Κοινότητα Αλεξανδρείας.

Με έντονο το αίσθημα της προσφοράς ευεργέτησαν το εθνικό κέντρο. Σ’ αυτή την κατεύθυνση βρίσκεται ο Λήμνιος Ιωάννης Δημητρίου (1824-1892) από το χωριό Πεδινό (πρώην Πεσπέραγο). Βιομήχανος και έμπορος βαμβακιού, πέρα από τον κεντρικό ναό του χωριού του που ανοικοδόμησε, άσκησε και «οικουμενική» ευεργετική δραστηριότητα. Παραχωρώντας την προσωπική του συλλογή αιγυπτιακών αρχαιοτήτων στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και την συλλογή του αρχαίων νομισμάτων στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών συνέβαλε στη διάσωση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Και όλα αυτά δίχως ποτέ να ενδιαφερθεί να γραφτεί η βιογραφία του που θα αποτύπωνε και θα αντανακλούσε το βαθύτερο νόημα της ευεργεσίας. Για να φανεί η αξία του έργου του, μπορεί κάλλιστα

να θεωρηθεί πρόδρομος, προφανώς στην κλίμακα ενός ατόμου, του έργου που επιτελεί σήμερα θεσμικά η Unesco.

Άλλοι πάλι, όλως ιδιαιτέρως, ευεργέτησαν με τον πιο υποδειγματικό τρόπο και την Αιγυπτιακή γη που τους φιλοξένησε, ανταποδίδοντας ευγνώμονα τη φιλοξενία. Και αυτό διότι η ευγενής ιδεολογία του ευεργετισμού φαίνεται και στο ότι δεν περιορίζεται μόνο στους συντοπίτες, ομοεθενείς και ομόθρησκους. Επεκτείνεται και σε άλλες χώρες, σε άλλες εθνότητες και σε άλλα θρησκεύματα.

Μεταξύ των Λημνίων ευεργετών, κορυφαίο παράδειγμα εδώ, είναι ο **Ιωάννης Αντωνιάδης**. Γεννήθηκε το 1818 στο Κορνό. Σε νεαρή ηλικία (1833) πήρε οριστικά το δρόμο της ξενιτιάς αναζητώντας την τύχη του στην κοινότητα των ομογενών της Αιγύπτου. Εγκαταστάθηκε στην Αλεξάνδρεια όπου και τελείωσε τον βίο του, το 1895.

Ο Ιωάννης Αντωνιάδης ασχολήθηκε με το εμπόριο βάμβακος, τις τραπεζιτικές εργασίες και τις ναυτιλιακές μεταφορές. Το επιχειρηματικό του δίκτυο απλωνόταν στην Ανατολική Μεσόγειο από την Αλεξάνδρεια και τη Σμύρνη ως την Κεντρική Ευρώπη, το Παρίσι, το Λονδίνο και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Ευεργέτησε την παροικία. Υπήρξε ευεργέτης του Ελληνικού Νοσοκομείου Αλεξανδρείας, του Ελληνικού Σχολείου Αλεξανδρείας και ιδρυτής του «Αντωνιάδειου» Γηροκομείου Αλεξανδρείας.

Ανέπτυξε μεγάλη παροικιακή δράση και σε προχωρημένη ηλικία ίδρυσε την Λημνιακή Αδελφότητα Αλεξανδρείας (1886), της οποίας διετέλεσε Πρόεδρος μέχρι τον θάνατό του (1895).

Ευεργέτησε την ιδιαίτερη πατρίδα του. Ανέλαβε την οικονομική στήριξη του «Αντωνιάδειου» Σχολαρχείου Λήμνου, ενώ ο γιός του Αντώνιος Αντωνιάδης υπηρετώντας τη γενεαλογική συνέχεια μέσα στον χρόνο, δώρισε το αρχοντικό τους στη Μύρινα για να στεγαστεί το Μητροπολιτικό μέγαρο, σημερινό Εκκλησιαστικό Μουσείο Λήμνου.

Οι ευεργεσίες του Ιωάννη Αντωνιάδη όμως επεκτάθηκαν και στην ευρύτερη Αιγυπτιακή κοινωνία. Ενίσχυσε οικονομικά την Αρχαιολογική Εταιρεία, ενώ είκοσι χρόνια μετά τον θάνατό του, ο γιός του δώρισε στην Αλεξάνδρεια την έπαυλή του με τους εντυπωσιακούς κήπους και τα μαρμάρινα μνημεία υπό την αίρεση να διατηρεί την επωνυμία «Βίλλα Αντωνιάδη».

Η προσωπική του γνωριμία με τον λόρδο Χέρμπερτ Κίτσενερ (1850-1916) αλλά και η εξάρτηση των συμφερόντων του από τη διατήρηση της αποικιοκρατίας τον οδήγησε στην απόφαση να ενισχύσει οικονομικά την Αγγλία την εποχή της επανάστασης του Μάχντι (1881) στο Σουδάν. Γι' αυτό το λόγο του απενεμήθη από τη βασίλισσα Βικτώρια ο τίτλος του Ιππότη. Έκτοτε, έμεινε στην ιστορία ως ο "Sir" Τζων Αντωνιάδης, διατηρώντας μια διαιρεμένη ταυτότητα μεταξύ μιας αυτοκρατορίας και μιας λατρεμένης μικρής νησιωτικής πατρίδας.

Κυρίες και κύριοι,

Η ευεργεσία δεν είναι υποχρέωση. Είναι πράξη προσωπικής πραγμάτωσης και ιστορικής συνειδητότητας. Είναι δηλαδή ένας σημαντικός παράγοντας που εγγυάται την ιστορική συνέχεια των λαών.

Όπως είδαμε και η Λήμνος ακολουθεί το κοινό πεπρωμένο της ελληνικής διασποράς που αποτελεί τον συνεκτικό κρίκο από την τοπική στη νεότερη ελληνική ιστορία.

Εύχομαι λοιπόν και οι παρούσες και οι επερχόμενες γενεές των Λημνίων να μιμηθούν τους προγόνους τους στο ευγενές έργο της ευεργεσίας.

……..

Ομιλία στην ημερίδα «Ευεργέτες και δωρητές της Λήμνου και του Αγίου Ευστρατίου», Μύρινα 2 Σεπτεμβρίου 2017

Η ΜατούλαΤομαρά – Σιδέρη είναι Καθηγήτρια Στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και Πρόεδρος της Εταιρείας Μελέτης της Ελληνικής Διασποράς (www.hellenicdiaspora.com)